

Ümit Kurt: Yüzyıllık tedirginlik

Posted on 27/09/2014

Doksandokuz yıl önceydi. 24 Nisan'da, bu topraklarda yaşayan bir halkın soyunun kırılması amacıyla bir ölüm yolculuğu başlatıldı. Sonuçta yüzbinlerce insan öldü, yüzbinlercesi kökünden kopartılıp dünyanın dört bir yanına savruldu. O halkın bu topraklardaki izleri büyük ölçüde silindi. Ama tamamıyla değil. Ermeni Soykırımı'nın üzerinden yıllar geçerken, bu topraklarda ancak Ermeni Hristiyan kimliklerinden vazgeçerek hayatta kalabilenlerden yeni nesiller doğdu. Şimdi sayılarının bir milyona vardığı konuşuluyor. Yavaş yavaş hikâyelerini anlatmaya başladılar.

Biz de bu hafta Ermenilerin Müslümanlaştırılma sürecini tarihçi Ümit Kurt'la konuştuk. ABD'de Clark Üniversitesi'nde Holokost ve Soykırım Araştırmaları Merkezi'nde doktora yapan Kurt, Antep Ermenileri üzerine çalışıyor. Murad Uçaner'le birlikte Adıyaman'ın Besni ilçesinde Müslümanlaştırılmış Ermenilerle sözlü tarih çalışması da yapmış olan Kurt'un kitapları arasında Taner Akçam'la birlikte yazdıkları Kanunların Ruhü- Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek adlı kitap da var. Kurt, "Müslümanlaştırılmış Ermeniler, artık 'gavur' olarak görülmek istemiyor" diyor.

Tuğba Tekerek: Ermenilerin Müslümanlaşması ne zaman başladı?

Abdülhamit dönemine, 19'uncu yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar götürülebilir. 1895-96 dönemindeki Ermeni katliamlarından hem önce hem sonrasında... Bu katliamlar, Ermenilerin reform taleplerinin sertçe bastırılması. O dönemde Ermeniler doğu Anadolu'da, Kürt ve Çerkez toplulukların, aşiretlerin saldırısına uğruyor. Hasatları talan ediliyor, evleri yakılıyor. Bir taraftan İstanbul'a merkeze vergi ödüyorlar, bir taraftan Kürt aşiretlere haraç. Kaçırılan Ermeni kızlarına tecavüz ediliyor. Bazı Ermeniler bu ortamda ihtida yolunu yani

Müslüman olmayı seçiyorlar. İhtida ettiğinde hem o kadar çok vergi vermiyorsun, hem güvenlik sorunun kalmıyor. İhtida, bu anlamda, gadre uğrayan Ermeniler için hayatta kalma stratejisi.

Ermenilerin Müslümanlaştırılması, 1915 döneminde nasıl gerçekleşiyor?

Zaten Abdülhamit döneminden kalma ihtida deneyimleri var. Tehcirin ölüm olduğunu gören Ermenilerin ihtida talepleri Haziran'da ortaya çıkıyor. Talat Paşa, 22 Haziran 1915 tarihli bir telgrafla, bireysel ve toplu tüm ihtidaların kabulünü ve bunların tehcirden muaf tutulmasını emrediyor. Buna göre Müslüman olan Ermeniler Suriye'ye tehcir edilmeyecek ama Anadolu içinde yerleri değiştirilecek, dağıtılacaklar. Ama bu telgraftan sadece üç hafta sonra, politika değişiyor. Talat Paşa sırf tehcirden kurtulmak için ihtida ettiklerini belirtip, "İhtida etseler de tehcir edin" diyor. Çünkü, yüzde 5-10'luk oranı tutturamayacaklarını görüyor.

Nedir yüzde 5-10 oranı?

İttihat Terakki'nin tehcir sırasında uyguladığı bir nüfus politikası ve etnik mühendislik projesi var. Anadolu coğrafyasının Türk-Müslüman bir kimlik çerçevesinde homojenleştirilmesini amaçlıyor. Buna göre, tehcirden muaf tutulan Ermeniler, Anadolu'da gönderildikleri yerdeki Müslüman nüfusun yüzde 5'ini geçmeyecek. Mesela Adana'da ihtida edenler belli köylere dağıtılacak ama o köylerdeki nüfusun yüzde 5'ini geçmeyecek. Eğer Suriye'ye gidenler ihtida etmişse, oradaki Müslüman nüfusun yüzde 10'unu geçmeyecek. Zaten tehcir başladığında, Halep'e giden Ermenilerin sayısı 400 bine yakın olduğu, yüzde 10'luk barajı hayli hayli geçtiği için ikinci, üçüncü yere tehcir edilir, bir çöl bölgesinden diğerine gönderilir bu insanlar. Kitlesele ölümler ondan sonra başlar.

Talat Paşa'nın "İhtida etseler de tehcir edilecekler" kararı uygulanıyor mu?

Osmanlı arşivlerinden bulduğum bir belgeye göre Ağustos 1915'ten itibaren Kastamonu, Konya, Karasi, Urfa, Eskişehir ve Edirne'den gelen bütün ihtida talepleri reddediliyor. Ama ihtida, İttihat Terakki döneminde, bir başlatılıp bir ara verilen bir süreç. İhtidayla ilgili tek bir mevzuat, tek bir uygulama yok. 5 Kasım 1915'te, ihtida kurallarının belirlendiği bir talimatname hazırlanıyor. Buradada da "Merkezin tek tek güvenlik soruşturmasından geçirerek kalmasına izin verdiği Ermenilerin ihtida talebi kabul edilecek" deniliyor.

İhtida nasıl gerçekleşiyor?

İttihat Terakki döneminde Adliye Nezareti altında mezhep ve din değiştirme işlemlerini yürüten bir birim var. Bu nezaretten bir bürokrat geliyor. Önce ihtida edecek kişiye bir Müslüman ismi veriliyor ve kelime-i şahadet getirmesi isteniyor. Yanlarında din adamı da oluyor. Grup halinde seremoniyle ihtida edebiliyorsunuz. Ya da bireysel olarak Müslüman olunabiliyor. Bu kişiler Müslüman olduktan sonra da sürekli güvenlik soruşturmasından geçiriliyor. Bir adam hapisten çıkar, sonra her gün polise gidip imza atması gerekir ya, onun gibi, hep istim üstündeler ve neredeyse her hareketleri izleniyor.

Sizin Besni'de gördüğünüz Ermeniler oraya nasıl gelmişler?

Besni Adıyaman'ın küçük bir ilçesi. 1915'ten sonra, yaklaşık kırk Ermeni çocuk orada toplanmış. Kimisi Malatya'daki yetimhaneden kimisi Adıyaman'daki yetimhaneden getirilmiş. Adam, "Tarlada çalıştıracak adam lazım" diyor, getiriyor çocuğu. Çocukların çoğunu kendi aralarında evlendirmişler. Bugün bu insanlar Ermeni olduklarını biliyor. Etraftakiler de biliyor. Ama, konuşulmuyor. Herkesin bildiği ama konuşulmayan bir hikaye. Sessiz bir diyalog.

Şimdiki kuşak, Ermeni olduğunu nasıl öğrenmiş?

Herkes onlara, çocukluklarından itibaren "gavur" diyor. "Nereden geliyor bu gavurluk" diye

merak edip öğreniyorlar. Ya da birisi askeri liseye gitmek istemiş. Babası “Bizi asker etmezler” dermiş. “Niye” diye soruyor. Çok sorunca da bir şekilde anlatıyorlar. Ama kesik kesik anlatıyorlar. Sorulduğunda birkaç damla gözyaşı dökene var. Vücudundaki, o zamandan kalma yarayı gösteren var.

Bu insanlar, Müslüman kimlikleriyle barışık mı?

Barışık. Ben başka bir bölgeden, imamlık yapan Ermeni biliyorum. İnandığı şeyin, 1915’te yapılanlara külliye karşı olduğunu, Müslümanlığın o olmadığını düşünüyor. “Bu kitaba inanan biri bunları yapamaz” diyor. Yapılan şeyin bir kırım, imha olduğunu biliyorlar. Ermenilerin böyle bir gadre maruz kalmasının nedeninin ise tamamen ekonomik olduğunu düşünüyorlar. “Zanaatkarlık, zenginlik, askerlik yapmamak...” diyorlar.

Şu anda Ermeni kimlikleriyle ilgili bir korku hissediyorlar mı?

Tabii ki. Sebebi, hâlâ inkar siyasetinin devam etmesi. Hâlâ bu insanların, ülkenin vatandaşı gibi değil, rehineymiş gibi görülmesi. Güvercin tedirginliği sadece Hrant Dink’e özgü değil, Müslümanlaşmış Ermeniler için de geçerli. Bu insanlar dedelerinin, nenelerinin can korkusu yüzünden ihtida ettiklerini biliyorlar. Kendileri de hala aynı korkuyu yaşıyorlar. Çekincenin diğer sebebi, toplumdaki ayrımcılık. ‘Gavur’ olarak kodlanıyorlar. “Camiye gidiyorum ‘gavur geldi’ diyorlar” diye anlatıyorlar. Ama ben, önümüzdeki dönemde insanların kişisel hikayelerini daha çok anlatacağını, bu gerçeği daha çok bağırabileceklerini düşünüyorum.

Müslümanlaştırılmış Ermenilerin yaralarının sarılması için beklentileri ne?

Edindiğim izlenim, bu insanlar ciddi biçimde geçmişle yüzleşme ve kendi Ermeniliklerini keşfetme ihtiyacı duyuyorlar. Bunun da ötesinde hiçbir ayrıma tabi tutulmadan eşit vatandaş statüsünde yaşamak istiyorlar. Talepleri “gavur” olarak nitelendirilmemek, devlet tarafından

kodlanmamak.

Anadolu'da Müslümanlaştırılmış Ermeni nüfusun bu kadar çok olması kendisini Türk sananlara ne düşündürmeli?

En başta "Türk" kimliğinin tamamen inşa edilmiş ve başka kimliklerin yokluğu üzerinden varolduğunu düşündürmeli. Yani aslında Türk, "varlığını" Ermeni'nin, Rum'un, Süryani'nin "yokluğuna" borçlu. Bugün nereden baksanız bir milyona yakın Müslümanlaştırılmış Ermeni'den bahsediliyor. Dolayısıyla Anadolu dediğimiz coğrafyanın Türkleştirilmiş bir coğrafya olduğunu unutmamız gerekiyor.

Genelevden çıkarılan kardeş

Ermeni kadınların zorla evlendirilmesi ne kadar yaygın?

30 Nisan 1916 tarihli bir talimatname var. Buna göre aile reisinden mahrum kadınlar ve çocuklar Ermeni ya da yabancı olmadiğı köy ve kasabalara dağıtılacak. Bunun, ikinci maddesinde de genç ve dul kadınların, tezviçleri yani evlendirilmeleri emrediliyor. Bu arada Osmanlı arşiv belgelerinde benim rastladığım, 1915'te tehcir sırasında Ermenilerle evlenmek isteyen memurların ve diğ er Müslümanların yazdığı çok sayıda talep dilekçesi var. Mesela, Kayseri'nin Gigi köyünde Maria'nin tehcir edilmesi gerekiyor. Ama Emval-i Metruke komisyonundaki bir memur, Maria'yla evlenmek istiyor. Başvuru yapıyor, Maria'nın ihtida ettiğini anlatıyor ve onunla ilgili tehcir kararının kaldırılması için dilekçeler yazıyor. Hatta tehcir edilmişse bile bulunmasını, kendisinin bulunduğu yere gönderilmesini istirham ediyor.

Ermeni kadınlar o adamlarla evlendiklerinde nasıl bir hayatları oluyor?

O kadar dramatik olay var ki. Örneğin, kadının bütün ailesi, gözünün önünde öldürülmüş. Ve bir Müslüman adam onunla zorla evlendirilmiş. Evlendikten sonra Müslüman kocalarından şiddet görenler, kaçanlar, hamile kalınca çocuğunu düşürenler, çocuğa kıyamayıp doğurup sonra kaçanlar, çocuğunu bırakıp gidemeyenler....

Bu kadınlar bir şekilde Ermeni toplumuna döndüklerinde nasıl karşılanıyorlar? Müslümanla evlenmiş ve hele bir de ondan çocuk yapmış kadınlar, soykırım sonrası Ermeni toplumunda fazla kabul görmüyor, ne yazık ki dışlanıyorlar. Onlar da mecburen Müslüman olarak yaşamaya devam ediyor ya da intihar ediyor. Bir olay var onu asla unutamam. Kilis'te tehcir sırasında jandarma ve zabitanlar için kurulan bir genelev var. Orada da Ermeni kadınlar var. Bir gün bana Kaliforniya'dan bir e-mail gelmişti, Edward Karamanukyan'dan. Karamanukyanlar Antep'in o dönem en zengin ailelerinden. Bu adamın dedesi, kız kardeşini Kilis'te 1918'de mütarekeden sonra o genelevden almış. Edward, bana bu hikayeyi anlamıştı.

Halide Edip, çocukları Türkleştirdi

Tehcir sırasında yetim kalan Ermeni çocuklarla ilgili nasıl bir politika izleniyor?

Maarif Nezareti tarafından çıkartılan talimatnameye göre "12 yaşının altındaki çocuklar 'talim ve terbiyeleri' için devlet yetimhanelerine yerleştirilecek." Geriye kalan çocuklar, nüfuzlu ailelere dağıtılacak. Diğerleri de, Müslüman köylerine, fakir ailelere 30 kuruş aylık bağlanarak dağıtılmalı.

Aylıkla, çocukları evlat edinme teşvik ediliyor yani...

Evet. Ayrıca, aileler köle pazarlarından, özellikle anne babası zengin olan çocukları alıyorlar, çünkü, evlat edinen aile o çocuğa kalan malı mülkü de alıyor. Ama tabii Müslüman aile,

Ermeni çocuğu kendi çocuğu gibi görmüş, 'yetim kalmasın' diye almış da olabilir. Böyle motivasyonlar da olabilir.

Yetimhanedeki "talim-terbiye"den kasıt ne?

Çocukların Türkleştirilmesi. Örneğın, Halide Edip'in rolü burada başlar. Beyrut'ta Cemal Paşa'nın kurduğu Ayn Tura yetimhanesinin direktörüdür. Orada çocuklara Türkçe öğretir, Türk kültürüne göre yetişmelerini sağlar. Ermenice konuşmak bu yetimhanelerde yasaktır. Çocukların zaten 12 yaşın altında olması da Türkleşmesi için gerekli. Yoksa ihtida etse bile Ermeniceyi, ana-babasını unutmayacak, Ermeni bilincini koruyacak.

Anne babaları ölüm yolculuğuna çıkarılırken, devlet bu çocuklar için neden yetimhaneler kuruyor, evlatlık mekanizmaları oluşturuyor?

Bir kere ucuz emek! Tarlanda çalışıyor hizmetkarlık yapıyor. Kuru ekmeğe muhtaç. Müslümanlaştırırsan, Türkleştirirsen, vatan için çalışacak potansiyel nüfus. Ayrıca, bu çocukları evlat edinenler, dediğim gibi mirasına da konuyor. "Ermenileri sürdüm, öldürdüm, bitti" diye bir şey yok. Koca bir emval-i metruke (terkedilmiş mallar) meselesi var. Bunun halletmek için oluşturulmuş bir devlet mekanizması var. Çocuklar da bunun bir parçası.

Kaynak: [TARAF](#)